

K pojmovima klerikalizam i protuklerikalizam*

Ivan Pederin

Ul. bana Jelačića 12
HR-23000 Zadar

UDK: 282:322

Pregledni članak

Primljeno: 28. studenoga 2002.

Prihvaćeno: 17. siječnja 2003.

Ovaj prilog bavi se pojmom klerikalizma, koji mnogi spominju i obično napadaju, ali ne znaju što on zapravo znači. O njemu šute leksikoni, a riječ se ni ne spominje prije XIX. stoljeća. Kršćanstvo je u početku bilo vjera koja nije bila politička, nije sudjelovala u upravljanju državom i bila je pitanje osobne savjesti njezinih vjernika. Kršćanstvo kasnije postaje političkom vjerom. Država uočava u Crkvi element pomoći u vladanju. Tada

kršćanstvo postaje dijelom društveno-političkog uređenja. U nadležnost biskupa dolazi školstvo, brak i nadzor nad javnim čudoređem. Novo doba, Francuska revolucija i drugi pokreti XIX. stoljeća, traže rastavu crkve od države, pa u nadležnost građanske vlasti dolaze školstvo i brak te javno čudoređe općenito. To nije uvijek išlo bez trvenja i otpora onome što se tada obično nazivalo klerikalizmom.

Ključne riječi: klerikalizam, protuklerikalizam, klerici, kršćanstvo, kršćanski svijet.

Već se gotovo dva stoljeća europska politika, a na žalost i znanost, razmeću pojmom klerikalizam pri čemu definicija toga pojma obično izostaje. *Clericalis* je latinska riječ i znači otprilike »svećenički«. Rapski svećenici, koji su napadali neke svećenike zbog njihova neprimjerena ponašanja u XV. stoljeću, govorili su da je njihovo ponašanje *contra honorem clericalem*.¹ U Crkvi se i danas govori o »klerikalnom odgoju«. Pod tim odgojem podrazumijeva se odgoj sjemeništara. Engleski dopisnik iz Beča Henry Wickham Steed napisao je knjigu o Austriji, gdje je klerikalizmom nazvao zlorabu vjere u političke i gospodarske svrhe, isusovačku disciplinu i uopće protureformaciju, kako on naziva katoličku obnovu od Tridentskog koncila, a ona se i inače tako nazivala u znanosti XIX. I dijela XX. St.² Virginio Gayda, drugi novinar koji je napisao knjigu o Austriji, opisao je Josipa Franka kao bigotnog katolika i reakcionara i dodao da se isusovačka Leogesellschaft u Austriji miješala u svačije poslove.³ Pod bigoterijom je vjerojatno podrazumijevao šuplju, pretjeranu i formalnu pobožnost. Viktor Novak napisao je knjigu pod naslovom *Magnum crimen* (1948). U njoj je opisao dobre odnose hrvatskih i slovenskih biskupa s bečkim dvorom i papinskom kurijom i zgražao se što su ti odnosi bili bolji negoli odnosi s beogradskom vladom. Nije objasnio što je to klerikalizam, a nije ni objasnio zašto bi odnosi hrvatskih i slovenskih biskupa s Papom i carem u Beču

* Ovo je skraćena i prilagođena verzija opširnijeg teksta objavljenog u CuS-u, 2002, XXXVII/1, 71–85. Objavljujemo je s ljubaznom autorizacijom autora i uredništva CuS-u, kojima na njoj srdačno zahvaljujemo. (Ur.)

¹ Ivan PEDERIN, *Rab u osvjet humanizma i renesanse*, Zagreb, 1989.

² *The Hapsburg Monarchy*, London, 1919, Introduction, XXVI, 109.

³ *La crisi di un Impero*, Torino-Milano-Roma, 1913, 126, 245.

morali biti gori negoli odnosi s velikosrpskim pravoslavnim i masonskim, poslijekomunističkim vladinim krugovima u Beogradu. Mirjana Gross napisala je o klerikalizmu da je to struja u katoličkom svećenstvu i kod laika, koja nastoji dovesti cijeli društveni život, prije svega političko i društveno uređenje, pod vodstvo biskupa. Zajednički temelj svih struja političkog katolicizma jest tradicionalno učenje o tome da se svjetovni autoritet mora pokoriti Katoličkoj crkvi kao jedinoj pravoj kršćanskoj crkvi.⁴ Autorica nije ništa pobliže kazala o tome kakvo je to tradicionalno učenje Crkve, pa moramo podsjetiti na nekoliko poslanica sv. Petra i Pavla koje sve vide kršćanstvo podložno svjetovnoj vlasti, pa čak i onda ako ta vlast i nije kršćanska, jer vlast je uvijek od Boga. Isus nije bio politička ličnost, nije se držao svjetovnim knezom i nije pokušavao to postati. Kad su ga farizeji upitali je li pravo plaćati porez, tražio je da mu pokažu novac, upitao čiji je lik na novcu i rekao da caru valja dati carevo, a Bogu Božje. Kad je uhićen, Petar je potegnuo mač i odsjekao jednom sluzi uho. Isus mu je rekao da vrati mač u korice i upozorio ga da bi on mogao tražiti od Oca da mu pošalje nekoliko legija anđela da ga štite, a to ipak nije učinio, već se prepustio svojim mučiteljima. Sve te definicije ili opisi klerikalizma ipak ne zadovoljavaju.

Rano kršćanstvo nije uopće bilo politička religija, nego pitanje savjesti i vjere ranih kršćanskih zajednica i svakoga pojedinog kršćanina, jer kršćanstvo je vjera osobne pobožnosti i osobne savjesti svakog pojedinca što se izražava u sakramentu ispovijedi. Sam Isus uvijek se obraćao savjesti svakog pojedinog čovjeka. Koliko je rano kršćanstvo malo bilo politička vjera, pokazuju ranokršćanska arheologija, koja ne zna za moćne hramove i sjajne građevine, te često spominjano pismo Plinija Mlađega o kršćanima. Kršćanstvo je religija koja se razlikovala od svih ostalih religija.

Slabljenje Rimskoga Carstva stavilo je kršćanstvo pred nove zadaće i zahtjeve. Propast Rimskoga Carstva pokazala je da je mnogo lakše upravljati prostranom carevinom ako postoji jedan Bog na nebu i njegov namjesnik na zemlji nego ako postoji mnogo mjesnih bogova. Kasno Carstvo s čestim pobunama u pokrajinama to može pokazati, pa je to vjerojatno i bio razlog zašto je Rim prihvatio kršćanstvo za državnu vjeru i zašto je Istočno Carstvo preživjelo. Za Zapadno Carstvo bilo je kasno prihvatiti kršćanstvo. Germanske države brzo su propadale, osim franačke, koja je prihvatila zapadno kršćanstvo, ne arijanizam kao Goti. Kršćanstvo je postalo državnom vjerom i to može objasniti njegovo brzo širenje. Čitavi narodi prelazili su na kršćanstvo otprilike onako kako su narodi u XX. st. prihvaćali neku političku ideologiju na kojoj se onda temeljio društveni i državni poredak te države. Ako su se pokrstili, to je značilo da su ušli u povijest, da su živjeli u državi u kojoj je vladao zakon i pero, da su ušli u društvo u kojem više nije bilo ljudske žrtve i ljudožderstva, u kojem je postojao brak što je štitio djecu. Kršćanstvo se kao državna vjera pojavljuje u književnosti sa starofrancuskom *Chanson de Roland* u kojoj je opisan vojni pohod Karla Velikoga protiv Arapa u Španjolskoj godine 778. Pohod je opisan biblijskim stilom. Gospodin je na strani Karla, za vrijeme bitaka sunce staje, zemlja se trese, nevjernici bježe. Franačka država, koja je u doba nastanka tog

⁴ Usp. Mirjana GROSS, Liberalizam i klerikalizam u hrvatskoj povijesti (19. i početak 20. stoljeća), *Naše teme*, 1987, 31/6, 852–853.

književnog djela između 1100. i 1130. već bila Sveto Rimsko Carstvo jest »puk Božji«. Ipak ovdje europska država nije po svojem podrijetlu kršćanska, nego poganska, jer potječe od Rimskoga Carstva, odnosno franačkih barbara i osvajača koji su također u početku bili pogani.

Kršćanstvo je, dakle, već u ranom srednjem vijeku bilo državna vjera i kao takva bila je državi prijeko potrebna. Država je, naime, u početku bila vojna organizacija u nekoj od pokrajina propalog Rimskog Carstva. Vojna okupacija još ne čini državu, pa su sve ranosrednjovjekovne germanske države propale jer su od državnih atributa imale jedino vojsku. U karolinškoj kršćanskoj državi dvor je dobio preceptora što je upravljao dvorom i dvorskim svečanostima koje su se nastavljale na misu. Redovnik Alkuin poznati je preceptor na dvoru Karla Velikoga. Organizirao je kulturne i znanstvene prilike, pa se u znanosti danas govori o karolinškoj renesansi, koju moramo pripisati Alkuinu, jer Karlo Veliki nije znao čitati. Hijerarhija je organizirala puk i svečanosti na selima; benediktinski samostani su podučavali seljake obrađivanju zemlje; benediktinci su prepisivali stare rukopise i pisali povelje. Svi ljudi koji su odlazili u jednu crkvu postali su time zajednicom kojoj je na čelu bio svećenik. Svećenstvo je vodilo matičnu službu, krstilo, vjenčavalo, sahranjivalo umrle, biskupi su sudili u bračnim i obiteljskim sporovima i bili otprilike nadležni za građansko pravo. Crkva je bila donekle i država, bila je nadležna čak i u vojnim i političkim pitanjima jer je rat morao biti pravedni rat, a što je pravedni rat, to je određivala Crkva. Vojnici su očito igrali određenu ulogu prema Crkvi pa papa postaje vlast iznad cara kojega kruni.

Crkva je presudno sudjelovala i u upravi preko sveučilišta koja su bila u njezinoj nadležnosti. Na sveučilištima se proučavalo bogoslovje, pravo, sedam slobodnih vještina i medicina. Bogoslovje je bilo prva znanost koja je dovela pravo u odnos prema Bogu, a to je značilo da je u pravu bio presudan pojam pravednosti, a izvor pravednosti bio je božanski, odnosno nad svu se znanost nadvila božanska mudrost objavljena nam u Svetom pismu, pa se sva znanstvena razmatranja uvijek podvrgavaju ugledu Svetog pisma - *auctoritas scripturae*. Zbog toga su sveučilišta djelovala, pored ostalog, i kao vrhovna sudišta i ako se suci u nekom gradu ili kneževini nisu mogli složiti u nekoj parnici, odluka bi se prepustila sveučilištu u Bologni, Parizu ili Padovi. Svećenici su vrlo često bili *iudices arbitratores*, što znači da bi se stranke u nekom ugovoru složile da će sporove nastale iz ugovora rješavati neki svećenik.

Ranosrednjovjekovna država može umnogome podsjetiti na islamsku državu s kojom je bila u sukobu, ali koja je unatoč tomu mogla na nju izvršiti neki utjecaj. Karolinška država bila je sveta država, slično kao i islamska. No u kršćanstvu se, čak i u njegovu univerzalističkom srednjovjekovnom obliku, ipak opaža dvojnost Crkve i vojne sile, crkvenog obiteljskog prava i političkog statutarnog prava kojeg u islamu nema. Javlja se i antagonizam između pape i cara, koji se odražava i u književnosti, pa tako srednjovisoko-njemački pjesnik Walter von der Vogelweide u svojim pjesmama otvoreno napada papu. Taj se antagonizam produbljuje, pa se javlja viteštvo kao svjetovni red, po svoj prilici heretički ili blizak herezama, sa svojom staleškom etikom koja nije isto što i kršćanski moral: javlja se i pojam viteške časti o kojoj nema ni riječi u Bibliji. Isus je popljuvan, ponižen i raspet kao razbojnik, ali se nigdje ne čita o povredi njegove časti, niti je kršćanska pobožnost djelatnost za obnovu Isusove povrijeđene časti ili

osveta za njegovu smrt na križu. Vitez, pak, reagira na najmanju uvredu i izaziva na dvoboj da ponovno uspostavi svoju povrijeđenu čast. Ukratko, u europskom društvu zamjećuje se dvojnost i antagonizam između crkvenosti i svjetovnosti, koja se izražava i kao protuklerikalizam, a protuklerikalizam je stariji od klerikalizma. Protuklerikalizam poprima i druge oblike, ponajprije u trvenjima s Crkvom zbog njezinih posjeda. Grješni čovjek koji leži na umoru boji se strašnog suda na onom svijetu i smatra da će mu biti lakše ako učini neko dobro djelo, npr. Ako pokloni zemlju ili kuću Crkvi. Tako je crkveni posjed rastao, a kad je Martin Luther u doba vjerske krize ustao protiv zlorabara u Crkvi, zaštićivao ga je knez iz nimalo dvojbjenih pobuda – da prisvoji crkveni veleposjed.

Već se u renesansi pojavljuje pojam prirodnih znanosti, koje će se rascvasti u prosvjetiteljstvu, ne osvrćući se više na *auctoritas scripturae*. Procesi Giordanu Brunu i Galileu Gallileju postali su zahvalnim obrazloženjem da je bogoslovlje sa svim crkvenim naučavanjima zapravo izvor neukosti i zaostalosti. Spinoza je u svojem djelu *Tractatus theologico-politicus* načeo pojam *auctoritas scripturae* tako što je ustvrdio da je Sveto pismo preneseno u budućnost prijepisima koji nisu morali biti, a vjerojatno i nisu bili posve točni.

Prirodne znanosti počele su se onda burno razvijati, a njihov razvitak nije prestao do danas, ali je od samog početka bio u suprotnosti s crkvenim učenjima. No, u prosvjetiteljstvu je došlo do suvremenog oblika protuklerikalnosti. Proširilo se uvjerenje da se Gospodin doduše objavio u Bibliji, ali da se objavio i u Kuranu, Homerovim djelima, Newtonovim otkrićima, jednom riječju – da je Bog zapravo priroda. Priroda nije ni dobra ni zla, ali je bogata, pristup k njoj nije apsolutno podvrgavanje kao pristup Gospodinu, koji je dobar, čiji je jaram blag, koji je spor na srdžbi i brz na praštanju i koji nas voli jer je on naš otac, a mi smo njegova djeca. Čovjek pristupa prirodi da pronikne u njezin božanski razum, njezine zakone, a to je znanost. Kad proniknemo u zakone prirode, ona će nam dati svoja bogatstva, kojih je vrlo mnogo. Odnos suvremenog čovjeka prema prirodi nalik je, u bitnim crtama, na odnos animista prema bogovima koji su u prirodi, nisu svemogući, nisu ni dobri ni zli, ali su od nas moćniji i mi se moramo s njima nagoditi ako želimo od njih što dobiti.

Manifest suvremenog ateizma je Goetheov *Faust*, u kojem se Bog već na početku povlači iz zbivanja tako da zemlju prepušta Mephistophelesu, koji ipak nije nikakav đavao, pa Goethe u ovom djelu ukida zlo i grijeh. Tako nastaje jedan pojmovni svijet koji je vrlo sličan pojmovnom svijetu animista, koji doduše poznaju jednog vrhovnog Boga, ali se taj Bog povukao u nebo i prepustio upravljanje svijeta svojoj djeci ili nekim nižim bogovima, pa se njemu nitko ne moli, nego svatko nastoji da se čaranjima i drugim sredstvima nagodi s malim i mjesnim bogovima. U ovom obliku protuklerikalnost postaje zapravo orijentacija prema animizmu, a animizam nije nipošto davno zaboravljeno i nadideno stanje, nego trajna orijentacija ljudskog duha; suvremeni ateizam nešto je vrlo nalik na animizam, osobito po tome što Bog igra vrlo malu ulogu u svakidašnjici suvremenog čovjeka, koji je u tome sličan animistu što se ne moli vrhovnom Bogu, jer se on povukao u nebo i izgubio zanimanje za zbivanja na zemlji. Nekoć je to bio neki *Deus otiosus*, danas je to *le silence de Dieu* (Božja šutnja) francuskog filozofa Gabriela Marcela, odnosno *Gottesfinsternis* (pomračenje Boga) njemačkoga židovskog filozofa Martina Bubera. Važno je da je u Goetheovu

Faustu nastao pojam čovjeka koji prolazi kroz sva područja ljudskoga života, stječe golemo iskustvo, postaje vrlo potpunim čovjekom, pa i predmetom štovanja, da ne kažemo obožavanja. Nije li taj tip čovjeka suvremeni čovjek, koji hoće da ga se štuje kao Boga? Opisali smo srednjovjekovni univerzalizam kao jedinstveni svijet i državu koju zapravo vodi Crkva, pa je papa glava tog svijeta. Papa kruni cara. U tom pogledu zapadni svijet je u neku ruku sličniji islamskome svijetu negoli istočnom kršćanstvu u kojem je patrijarh ipak podvrgnut bazileju, pa bazilej imenuje patrijarha. Pravoslavlje je u tom pogledu bliže ranom i izvornom kršćanstvu; zapadno kršćanstvo čini se pravoslavnima despotskim. No, bazilej sebe smatra ne samo svjetovnim knezom nego i svećenikom i to je bio razlog prvim sukobima istočnoga kršćanstva sa zapadnim. Pape nisu htjeli dopustiti da se patrijarh miješa u bogoslovlje, koje je postalo područjem crkvene nezavisnosti. Papinska vlast ipak nije baš uvijek bila tako čvrsta u zapadnom svijetu, osobito ne kad se pojavila apsolutistička monarhija, koja je uvelike utjecala na izbor biskupâ, tako su biskupi postajali oni koji su bili po volji kralju sve ako je papa i kazao posljednju riječ. Već u Machiavellijevoj političkoj misli pojavio se pojam *raison d'Etat*, dakle političkih razloga državnog djelovanja koji su izuzeti iz čudorednosti, što je stvorilo uzvišeni, gotovo nadzemaljski pojam države koja kao da se bori s Gospodinom za položaj u svijesti ljudi. Jer država je, bar na zemlji, postala moćnijom od Boga, koji je ipak samo na nebu. Svjetovni knezovi tako nastoje istisnuti svećenike iz mnogih upravnih funkcija; u Mlecima npr. svećenici nisu više *scribae* - pisari u državnim kancelarijama, poslije ih vlast istiskuje i iz vođenja bratovština i cehova, a od XVIII. st. crkve više nisu mogle pružati azil zločincima koje progoni pravda. Marija Terezija izuzela je sveučilište iz crkvene nadležnosti, pa je ono postalo ustanovom koja će odgajati državne činovnike. Pojavio se novi lik protuklerikalnosti u katoličkim zemljama, opet vezan uz crkveni veleposjed. Crkva je posjedovala mnogo obradive zemlje koja je bila loše obrađena. Od te je zemlje dobivala i mnogo poljoprivrednih proizvoda, koje je dijelila prosjacima. U većini europskih zemalja vrlo je visok bio postotak žitelja koji su zapravo bili prosjaci, što znači da su bili bez sredstava za život, pa su odlazili u samostane, gdje su besplatno dobivali hranu. Kako je XVIII. st. bilo doba početne industrijalizacije, industrijalci su bili neraspoloženi prema Crkvi, jer nisu mogli naći radnike. Svatko je više volio otići u samostan, gdje će besplatno dobiti hranu, nego raditi u nekoj predionici po deset i više sati dnevno za slabu plaću.

Francuska revolucija osuvremenila je upravu, dala je do znanja Crkvi kako joj više nije potrebna u upravi. Značilo je to odvajanje crkve od države, a progoni Crkve i vjernika u Francuskoj revoluciji postali su lice protuklerikalnosti. Pa ipak, tisuću i više godina katoličkog integralizma i vezanosti Crkve i države nisu se mogli izbrisati u nekoliko godina, tako da su navike iz tog vrlo dugog razdoblja ostale. Oni koji su ustajali protiv tih navika, ustajali su i protiv klerikalnosti; inače je sama klerikalnost kao pojam i riječ znatno novija od pojma protuklerikalnosti i vezana je uz doba poslije Francuske revolucije i odvajanje Crkve od države. U Francuskoj je taj proces bio najžešći, dok je Austrija bila najsporija, najpromišljenija i najmanje odlučna u odvajanju Crkve od države. Tako je školstvo do duboko u XIX. st. u Austro-Ugarskoj ostalo u nadležnosti Crkve. Dvor je slušao glas kardinala, bečkog nadbiskupa, primjerice kardinala Rauschera. Svećenike je još Josip II. Doveo u podložnost državnoj vlasti i pretvorio ih u državne

činovnike, matičare i dr. Cenzura je, npr., zabranjivala da se na pozornici u kazalištu pojave svećenici mjesnih vjera. Bečki se dvor miješao i u izbor pape. Poslije Lava XIII. Za papu je bio izabran kardinal Rampolla, ali je Beč uložio veto i Rampolla nije postao papa. U doba oko Prvoga svjetskog rata Beč se smatrao grubobranom protiv prodora pravoslavlja, pa je sve to Beču donijelo glas stožera klerikalizma.

Prema nepotpisanom članku u *Općoj enciklopediji LZ-a* klerikalizam je zahtjev svećenstva, osobito katoličkog, za povlaštenim položajem u državi, koji će mu osigurati utjecaj na državne poslove i društvene prilike, kao u Njemačkoj, gdje je država odgovorila s Kulturkampfom.⁵ Crkva je u Austriji imala povlašten položaj, dijelila ga je s velikašima, monarhom, vojskom i činovništvom što je odgovaralo habsburškoj državnoj tradiciji. Habsburgovci su naime bili dinastija koja je potisnula protestante u Češkoj, Njemačkoj i drugdje i zaustavila prodor Osmanlija. U Njemačkoj Katolička crkva nije imala povlašten položaj, nego je bila zapostavljena u odnosu na Protestantsku crkvu i smatrala ju je manje njemačkom. I njemačka se književnost sve do XX. st. može smatrati pretežito protestantskom književnošću. Crkva nije imala povlašten položaj niti u Francuskoj i Italiji, gdje su se državna vlast i liberalistička politika od početka neprijateljski odnosile prema Crkvi, najvjerojatnije zbog crkvene osude masonerije. Bismarckova Njemačka bila je pak konzervativna, nacionalistička, redarstvena i neomerkantilistička država u kojoj je, kao i u liberalističkim državama, otprilike sredinom XIX. st. ustrojen anagrafski ured u kojem su bili zapisani svi građani ili podanici. Za svakoga je pisalo ime i prezime, adresa prebivališta, je li rođen u zakonitoj ili nezakonitoj vezi (ako je bio rođen izvan braka, a roditelji su se poslije vjenčali i to je bilo zabilježeno); ako je netko bio rođen prije nego je prošlo devet mjeseci od sklapanja braka, i to se zapisivalo, kao i podaci o kažnjavanju osobe. Svi ti ljudi činili su populaciju drugoga reda kojoj su pripadale i posrnule djevojke, koje se zbog toga nisu mogle udati, pa su katkad morale u prostituciju da bi se prehranile. Demokracija tih država sastojala se u tome da je čovjek na izborima mogao birati ovu ili onu stranku, a zapravo je u državi vladao nesnosni pritisak. Anagraf je značio da čovjek može u svako doba biti pozvan u vojsku. Bismarck je pobijedio Francusku 1870. jer je imao bolji anagraf, pa je prije Francuske proveo opće vojačenje; anagraf je značio da država može naći svakog da ga pozove u školu, jer školska je obveza sada bila opća, kako bi svatko mogao pročitati rješenje o porezu; i vojna je obveza bila opća i trajala je sedam godina, a prije odluke vojnog roka nitko se nije smio oženiti, a ni kasnije ako nije imao sredstava da uzdržava obitelj. Postojao je samo crkveni brak, a nijedan svećenik ne bi vjenčao par bez blagoslova roditelja koji bi dali blagoslov samo imućnom ženiku. Posljedica svega bila je ta da se život u državi sve više osjećao kao nesnosan teret, što je dalo pobude ljevici da potkraj stoljeća, a osobito u doba oko Prvoga svjetskog rata uđe u oštar sukob s desnicom.

Viktor Novak je u *Magnum crimen* (1948) opisao nedjela Katoličke crkve, ali nigdje nije definirao klerikalizam. Glavno nedjelo Crkve bila je njezina nesklonost ujedinjenju Južnih Slavena i njezina sklonost Austriji, a nositelji

⁵ *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb, 1978, 4, 411. Članak nije potpisan.

te nesklonosti bili su ljubljanski biskup Jeglič i zagrebački nadbiskup Bauer. Propast Jugoslavije oslobodila je Crkvu tih spočitavanja, a Jugoslavija se pokazala jednim od najvećih političkih neuspjeha stoljeća. I napokon, u toj se knjizi Crkvi predbacuje da se vezala uz fašizam. Nastao je i pojam klerofašizma. Njemački je rasizam pak bio nacionalizam industrijalizirane zemlje s velikim prirastom pučanstva. Njemačka vlast, kao i vlasti većine drugih europskih država, nije željela da se njezini građani iseljavaju, nije htjela seoski maloposjed, pa je donijela zakon da samo najstariji sin nasljeđuje oca; nije htjela ni gradski proletarijat. Njemačka nije imala kolonijalističkih tradicija, imala je malo kolonija i slabo se trudila steći druge kolonije.

Jednom riječju, država sve više uzurpira područja koja su iz davnine bila područja crkvenog utjecaja, Crkva se povlači i ne traži povlašten položaj, kako to tvrde njezini protivnici. Talijanski fašizam nastao je u Rapallu 1920. kad Italija nije dobila Dalmaciju koja joj je bila obećana Londonskim ugovorom. Mussolini je na to ustao tvrdnjama da je Italija dobila rat, a izgubila mir te da su Italiju izdali liberali. Imao je uspjeha; njegov fašizam bio je osvajački, plan mu je bio osvojiti Dalmaciju i Albaniju, učiniti Jadran talijanskim zaljevom »*mare nostrum*«) da bi iz Jadrana počeo osvajanja u Sredozemlju, osobito na istoku. Talijanski fašizam nije se oslanjao na katolicizam, premda ga nije ni progonio.

O savezu Crkve i jednog političkoga pokreta može se govoriti u Španjolskoj, jer je Francisco Franco ustao u obranu španjolske političke tradicije koja je bila katolička. Španjolska *reconquista* bila je borba katoličke Španjolske protiv Arapa, a kolonijalna osvajanja Meksika i Perua bila su borba katoličke države protiv animističkog carstva u kojoj je ovo posljednje podleglo. U katoličkoj državi organizacijski su oblici katolicizma bili važniji od vjerskih. Kad su komunisti i anarhisti osvojili vlast u Španjolskoj, ustali su protiv nacionalne tradicije, počeli s progonima i ubojstvima svećenika pa je Francov pokret postao pokret obrane španjolske tradicije i katolicizma. Franco se služio sredstvima totalitarne države, ali samo u početku; poslije je državi dao dekor španjolske tradicije sa zlatom optočenim odorama dostojanstvenika, svečanim ceremonijalom vlasti, državnom atmosferom koju su prožimala raspoloženja bliska djelima sv. Ivana od Križa i sv. Terezije Avilske. Što je vrijeme više odmicalo, Franco je sve više bio kralj, a sve manje diktator. Ipak je zadržao trezvenost koja nije svojstvena diktatorima, pa se nije okrunio za kralja niti se kitio doktorskim i drugim titulama kao mnogi istočnoeuropski diktatori.

Za svojega nasljednika sam je imenovao princa Juana Carlosa, koji se okrunio za kralja ustavne monarhije, čime je španjolska politička tradicija bila napokon obnovljena i uspostavljena. Valja napokon istaknuti da je Hitler progonio Katoličku crkvu i ustrojio posebne logore za svećenike. Splitski svećenik, teološki pisac i profesor don Živan Bezić čamio je u jednom takvom logoru i o tome napisao uspomene *U sjeni krematorija*. Totalitarizam je u većoj mjeri negoli građanska država XIX. st. postavljao zahtjev za bezuvjetnom odanosti čovjeka državi, odnosno ideološkoj skupini koja je državu vodila i s njom se identificirala. Partija je bila apsolutni i jedini izvor čudorednosti i bilo je važnije biti odan Partiji negoli obitelji, ocu ili sinu. Partija je time uzurpirala mjesto Boga, koji je jedini izvor čudorednosti i dobrote. Zna se i za očeve koji su bili članovi Partije pa nisu dopuštali kćeri da se uda za izvanpartijska, a ako se udala, tražili su da se rastavi. Martićevi

četnici tražili su rastavu miješanih brakova u proteklom ratu. Privatni život i savjest nestajali su pred zahtjevima političkog fanatizma. U takvom stoljeću teško je govoriti o zahtjevima svećenstva za povlaštenim položajem; mnogo je umjesnije govoriti o katolicima koji su, poslije Židova, bili najviše progonjena i najviše klevetana skupina ljudi u Europi. Bismarck je progonio katolike i spočitavao im da su loši Nijemci, jer se njihovo duhovno središte nalazili izvan Njemačke. Staljin je silom vratio grkokatolike u Ukrajini i Rumunjskoj pod vlast pravoslavnog patrijarha, a poslije Drugoga svjetskog rata uslijedio je niz montiranih procesa protiv katoličkih prelata; to su bili procesi kardinalima Mindszentiju, Beranu, Stepincu, Slipome. Nacionalizam i totalitarizam posvuda su ustajali protiv katolikâ.

Ako bismo na kraju pokušali definirati klerikalizam kao politički pojam, onda bi to trebalo biti držanje Crkve i crkvenih vlasti koje narušava načelo odvojenosti Crkve od države i opire se bezuvjetnoj podložnosti katolika državnoj vlasti, a osobito ideologiji. Kad je država u nas poslije Drugoga svjetskog rata ustrojila matične urede, tražila je od župnika da tim uredima predaju matične knjige koje su do tada vodili. Svećenici su se opirali, ne mali broj nije ni predao matične knjige, a neki su ih prepisivali da bi ih tako sačuvali za župe, jer su se župe osjećale srcem nekog kraja. To se s državne strane nazvalo klerikalizmom. Crkva je više od tisuću godina bila dio sustava vlasti, a konkordati se nisu sklapali zato da se neka vlast blagoslovi, nego zato da se riješi položaj vjernika u nekoj državi i da se oni zaštite. Uostalom, Pio XII. je nakon dolaska Hitlera na vlast izdao encikliku *Mit brennender Sorge* (*S velikom zabrinutošću*), upravo na njemačkom jeziku. Biskupi su bili dio sustava vlasti. Pa ipak, biskupi nisu srce Crkve, srce Crkve su njezini sveci. Bilo je mnogo loših papa i loših biskupa, ali njihov loš glas nikad se nije daleko čuo, mnogo je trajniji i dublji utjecaj njezinih svetaca, koji se nastavlja stoljećima nakon njihove smrti. Ako sada pokušamo definirati pojam klerikalizma mogli bismo reći da je to bio zahtjev Crkve da sudjeluje u vlasti, odnosno njezin otpor odvajanju Crkve od države. Kad bismo taj otpor pokušali individualizirati, morali bismo dugo tražiti. Klerikalizmom bi se mogao nazvati otpor župnika da matičnim uredima dadu matične knjige koje su sami godinama vodili, ali klerikalizam sigurno nije kad Crkva ustaje protiv pobačaja, rata, kontracepcije, zapuštanja i odbacivanja staraca, trgovine oružjem i drogama i sl. Jedna od najranijih djelatnosti kršćanstva kao državne vjere bilo je osnivanje ubožnica za nahoćad, čime se sprečavalo čedomorstvo. Čedomorstva u suvremenom svijetu nema, ono je rijetko i kažnjivo, ali je zato pobačaj toliko raširen da on pustoši Europom i Amerikom. Zbog toga je Njemačka u posljednjih pola stoljeća morala «vesti» desetak milijuna ljudi iz Italije, Španjolske, Portugala, Hrvatske, Turske, Grčke i drugih zemalja, a Europa bi u doglednoj budućnosti mogla «vesti» još više ljudi da bi hranila europske starce, odnosno da bi se tim starcima mogle isplaćivati mirovine, jer je pobačaj prorijedio pučanstvo u Europi. Jedan od refleksa svake vlasti jest nastojanje da se svećenstvo napravi zanimanjem i zatvori u profesionalne okvire. U srednjem vijeku svećenici su se bavili raznim zanimanjima. Poslije vlast zabranjuje svećenicima profesionalnu djelatnost i pravi od svećenstva zanimanje, a ne poziv – *vocatio*.

I danas se oko toga nastoji. U doba komunističke vlasti Crkva i svećenici se nisu smjeli baviti politikom. To je, svakako, umjesno i ne priliči svećeniku da djeluje kao član neke političke stranke, jer politička stranka

uvijek predstavlja jedan dio ljudi (riječ partija dolazi od riječi *pars* – dio, a hrvatska riječ stranka od strana). Isus je pak čovjeka uvijek gledao univerzalno, kao dijete Božje i zbog toga je njegov čovjek, primjerice sin razmetni, udomljen u svim prostorima i u svakom dobu. No, ako je Bog stvorio čitav svijet, onda njegovi sluge imaju prava zači u svako područje ljudskog života, pa i u politiku i, primjerice, prekorigi nekog državnog poglavara ako postupa suprotno čudorednosti, suprotstaviti se političkom ateizmu i ne htjeti surađivati s ateističkom vlašću kao, primjerice, blaženi Alojzije Stepinac. I sve to nikako nije klerikalizam. Zahtjev Crkve da sudjeluje u vlasti vrlo je tih barem dva stoljeća. A jesu li blaženi Alojzije Stepinac i tadašnji splitski biskup, poslije nadbiskup Frane Franić bili klerikalci kad nisu htjeli osnovati nacionalnu jugoslavensku crkvu, odnosno kad su se suprotstavili osnivanju jugoslavenske udruge katoličkih svećenika što je tražila Partija? Neutemeljene su sve tvrdnje o traženju Crkve da danas nadzire politiku, ali uvijek su upadali u oči zahtjevi totalitarnih režima da nadziru Crkvu.

Napokon, možemo zaključiti da je protuklerikalizam mnogo glasniji negoli klerikalizam, koji se, *sensu stricto*, uopće ne može individualizirati povijesno ni politički. Masoni, liberali, socijalisti i komunisti koji već tri stoljeća jurišaju na Crkvu i spočitavaju joj klerikalizam to čine u znaku historije, kao da je Crkva neki pol tame i političkog zla, i pritom podsjećaju na suvremene gnostike što svijet zamišljaju dualistički, kao područje neprestane borbe dobra i zla, svjetla i tame, pri čemu nije uopće sigurno da će dobro nadvladati zlo, jer može biti i obratno. Držanje crkve pritom je mirno, gotovo letargično, što osobito vrijedi za Pravoslavnu crkvu. To mirno držanje oslanja se na Isusovu riječ da je Crkva stijena koju vrata paklena neće nadvladati.

Uloga poslijekoncilске Crkve je drukčija. Crkva se više ne povezuje s društvenim i političkim poretkom kao u prošlim stoljećima. Crkva danas govori savjesti pojedinog čovjeka, onako kako je toj savjesti govorio Isus i opominje državnu vlast onako kako su to činili sv. Ivan Krstitelj i sâm Isus. Sveta Stolica nije više predsjednik kršćanskih država, Papa ne kruni više careve, nije arbitar u međunarodnim sporovima i ne provodi međunarodne ugovore kao Aleksandar VI. koji je posredovao između Španjolske i Portugala u ugovoru iz Tordesilasa kad je Španjolska dobila Zapad za svoju kolonijalnu sferu, a Portugal Istok, što je imalo snagu međunarodnog ugovora. Papa je danas savjest svijeta i svjetske politike, njegova riječ odjekuje svijetom, ali ništa ne određuje i nema snagu zakona. Papa je danas organ dodira između raznih kršćanskih konfesija i vjera općenito. Stigao je kraj klerikalizma.

Summary

The notions of clericalism and anticlericalism

Anticlericalism is an old phenomenon and attributable to different causes and specific in different periods of history. As far as clericalism is concerned, it is often criticised in the form of repeated, severe and uncontrolled attacks against the Church. Nevertheless, if studied in a serious and scholarly way, it turns out that it is little known what it really is. Reference literature provides evidence and definition of what clericalism is. The early Christianity was a non-political religion, but it relied on personal conscience. Jesus himself said his Kingdom is not of this world. Later, Christianity was viewed by the state authorities as an ally in administering their subjects and as a political religion. It meant that the Church should be competent for family jurisdiction, education and public morality. The times of revolutions put an end to this function of the Church and separated the Church from the State which gave rise to some frictions mostly described and defined in terms of clericalism or anticlericalism.